

SLOVSTVO

F. S. Finžgar, *Zbrani spisi. Zvezek I. in II. Pod svobodnim solncem. Povest davnih dedov. I. in II. knjiga.* Založila Nova založba v Ljubljani. 1931. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. Tretja izdaja. Strani I. 300, II. 368.

Že od prve knjižne izdaje l. 1902. se trudoma borim, da bi našel cenjenemu pisatelju častno in po vrednosti priznalno, zase in za šolo pa pravično stilizirano in slovstveno objektivirano sodbo o tem edinstvenem Finžgarjevem delu, o tej epopeji Finžgarjevega sloga in rapsodstva, ki ji je poklonil g. prof. Fr. Koblar ob pisateljevi šestdesetletnici lepe in slovesne prilastke, da je povest »že po svojem naslovu program«, da je »igra iznajdljive dogodbenosti, brez vsake skrivnosti in življenjske teže,« sploh, da je »naš edini Homer, kjer smrt ni ne bolečina ne misel.«

Ne pomnim več tenkó in nočem pregledovati, kaj in kako sem jaz sam sodil o tem delu prvokrat l. 1912. in pozneje ob Finžgarjevi petdesetletnici. Ponovim le, da sem se kakor tedaj tudi ob branju tretje, jubilejne izdaje še vedno mučil v smislu, kakor sem pravkar povedal. Zato ne bi rad sodil neposredno o vrednosti dela, govoril bi le bolj o vtisu, ki ga ponovno imam ob tej pesnitvi: prvič o ugodju, ki mi ga knjiga vzbuja, in drugič o tem, kaj mi v delu kali čisto veselje in nagaja, da »povesti davnih dedov« ne morem polno užiti in kar brezpogojno priznati. Skušal bom, skratka, kot slovstveni vzgojnik opredeliti delo po tem, koliko je relativno, t. j. v okviru našega slovenskega slovstvenega življenja in časa, nato pa še, kaj bi delo moralo biti, da bi bilo absolutno, recimo široko evropsko dobro, kar je menda le hotelo biti in ni moglo.

O prvem! Povest *Pod svobodnim solncem* je bila ob svojem postanku višek tedanjega našega pripovedništva, zlasti takega, kakor ga je hotel vzgojiti tedanji Dom in svet; bilà je še več, bilà res neke vrste »veliki tekst« spričo tega, da je poljudno ponazorila in socializirala ideologijo

krekovske jugoslovanske misli. Obenem pa je zgodba mogoče slovstven dogodek, kontinuitetno iz tradicije slovenskega slovstvenega življenja utelešeno iskanje, dopolnjenje tega, kar so hoteli od Terdine in Svetca Cegnar, Jurčič (Slov. svetec in učitelj) in Prelesnik. To so hoteli, da bi našli epos slovenske misli in prošlosti za dom in za svet. Finžgarjeva zasluga je, da je deloma dosegel prvo in drugo: Pod svobodnim solncem je bila namreč in je še najodličnejša, najljubša in najbolj znana naša ljudska, mladinska in šolskovzgojna povest; je obenem tudi jugoslovansko moralna (srbski prevod!), ki je torej zrastle tudi preko ožjih domačih mej. Ta uspeh je dosegel Finžgar z enim, ki mu je dano od začetka in ni bilo dano prednikom: je rapsod, umè govoriti do srca in v dušo, nazorno, z zanosom svoje besede in misli, ki prija sorodni čuvstvenosti njegovega ljudstva in osvaja s svojim svetlim optimizmom. Preko višin takega in tega uspeha pa Finžgar ni mogel ne spričo osredja slov. slovstvenih razmer ne svojega pisateljskega daru ne znanja. Pa pustimo čas in osredje, iz katerega je rasel pisatelj Finžgar, pogledjmo le, kaj je bil Finžgar sam po sebi, ko se je lotil pisati *Pod svobodnim solncem*! Brez *Kreka* in *Kosa* bi sploh motivnega gradiva najbrže ne bil našel. Našel ga je torej slučajno, ne po sebi; pa še iz tiste znane socialne programatičnosti *Krekove*, ki je mnogo dobrega spočela, le malo pristnih slovstvenih umetnin. Ta tekst je nadalje prvi Finžgarjev poizkus v zgodovinski povesti, predmet sam pa tolikšen svet, da je opisni problem kat'eksochen, težek in tolik, da mu Finžgar ni mogel biti kos, ki se je lotil dela, če že ne kar začetniški, pa vsaj ne spretno in nepripravljen, t. j. preden je zgodovinsko gradivo do konca preštudiral in preživel, preden si je ogledal tehniko in mehanizem, s kakršnim so že dotlej gradili podobne vrste slovstvo tuji mojstri Scott, V. Hugo, A. Dumas, W. Alexis i. dr. Finžgar je tedaj poznal morda F. Dahna (*Ein Kampf um Rom*), poznal Ben Hurja in na škodo vse preveč Sienkiewicza. Odtod nedostatki in nedoraslosti, ki jih slovstveno večji

m o r a Finžgarju očitati, ker ležijo kakor na dlani jasno, in kar je, če ga prav umem, čudovito evfemistično povedal tudi g. Koblar z izrazom o »igri iznajdljive dogodbenosti brez vsake skrivnosti in življenjske teže«. Jaz bi isto povedal takole: 1. Finžgar ni imel zadostne intuicije, da bi bil polno doživel, gledal in ponazoril čas, kraj in osebo v povesti in pripovedoval folklorno verno in verjetno. 2. Zgradil je fabulo brez močne strnjenosti, idejne kompaktnosti in kavzalno vezane napetosti v prepričevalni neposrednosti. 3. Koncipiral je zato brez potrebne dramatične ureditve, 4. usehnil pod premočnim vplivom tujih vzorcev, 5. ne da bi našel v zunanjem slogu kaj več, nego surogatni pesniški izraz namesto enega, edinega in pravega, namreč moderno epičnega, objektivno pragmatičnega (Flaubert!). Naj se opravičim nekoliko z dokazi! Za prvo! Zgodbe te povesti se ne odigravajo v nikakem pravem svetu. Tu je Bizanc za carja Justinijana. Realističen? Nazoren, kjer bi moral biti, vprav kjer se loči od naših metropol in recimo celo Sienkiewiczzevega Rima? Prav mojstrovina poljska bi bila mogla Finžgarju pokazati, kako gre slikati. Tako pa je njegov »Rim« (mimo hvalnih podrobnosti, da je n. pr. zgrajen tudi na sedmih holmih i. p.) brez potrebne draperije in epizodne kulisnosti, teatrsko prazno pozorišče trem ali štirim vodilnim osebam, da na njem nastopajo kot pristni odrski akterji, oder brez perspektive in ozadja, idealističen svet, nekako tak, kakor je Jeruzalem na slikah naših križnih potov. Tu je nadalje ozemlje Slovenov z Donavo in nekaj medlimi, zgodovinsko fiksiranimi mejniki (močvirje Mursiana, gorovje Hemus i. dr.), sicer pa le nastrojstvo, posneto po opisu znanih Divjih poljan, ki se v njem gubi Svarunovo gradišče kot nepoznana oaza, shajajo Antje s Sloveni in pojajo Tunjuš in njegovi »molojci«. Glede naslednjih treh očitkov pokažem na dejanje v povesti, ki se odigrava sicer teatersko rutinirano, feljtonsko živo in hitro, sploh poljudno tehnično, ne pa življenjsko nujno, motivirano iz dna, eksponirano od kraja. Zato je nastop delujočih oseb le bolj lutkarski, tako celo Iztok, ki je navsezadnje vendarle samó trpna sila v Epafroditovih rokah, da o brezličnih statistih in slučajno nazornih, ker prevzetih tipih ne govorim (Teodora, Tunjuš). Tako je sicer potek dejanja napet

iz poglavja v poglavje, a se dramatično ne zapleta in ne vzraste na koncu v tisti katastrofalni višek, ki ga zna uprizoriti mojstrsko prav Sienkiewicz, ob čigar motivni invenciji hodi Finžgar mladinsko nesamostojno (Ljubiničin beg!), prevzemaje po tem mojstru zunanjo tehniko, ne da bi bil proučil globlje v jedro in bistvo njegovega sloga. Zbog tega je zagrešil nekaj vprav začetniških, kakor n. pr. to, da nam pripoveduje, kako je iskal Epafrodit v eni sapi s kupljeno preprego Teodorine naklonjenosti in jo obenem zapravljal, postavivši Iztoka z lokom v tekmo proti Azbadu; ali pa, ko hoče dopovedati, da je Balambak poznal Iztokovo sled (I. 101), ne da bi mu bil prej nogo meril. Glede sloga v povesti — in četudi je jezik Finžgarjev mojstrovina spričo Prelesnika ali češke Kraljice Dagmar, sodim, da poetičnost ni primerna kot izraz za epopejo modernega epa in okusa. Naj mi ne omenjajo Nemcev. Ti (G. Freytag, Ingo) so bili vsaj deloma opravičeni govoriti ritmično slovesno, imeli so germansko aliteracijsko sinonimiko in metriko. Tej analogen izraz v slovenščini bi mogel biti le arhaizem Nestorjev in podoba ruskih bilin. Priznam sicer šolsko vzorno in vzgojno lepoto Finžgarjevega patosa, odklanjam pa ga kljub sintaktični polnosti v retoriki njegovih govorov (I. str. 6, 10, 35, 51, 70 i. dr.) — Iztok kot barbar zna govoriti s parentezo! — (I. 40) — in orisov (I. 47, 58, 110 i. dr.), kjer je vidno cenenno nadomeščanje za edino pravilno dramatično impresijo. Podobno ne morem šteti v dobro Radovanovega karakternega izraza: preveč je v možu in njega besedi zaglobščine...

Za tretjo izdajo je Finžgar vestno sam in s tujo pomočjo (g. prof. Sovré) tekst pregledal in približal pravilnosti novega pravca in šole (solnce v sonce, škrlatasti baldahin v bagreni nébes, kurtizana v hotnica, lunini žarki v mesečina, spelunka v beznica, in celo zmija v kača. (Le čemu potem vokativi: Iztoče, Radovane?) — S tem je storil, kakor je mislil Finžgar vse, kar je bil sebi in delu dolžan. Mimo mene še nekdo drugi (dr. I. Lokar) je sicer že od l. 1912. mnenja, da bi to lepo delo zaslužilo za pisateljev jubilej še globlje poprave. Ni je dobilo in je, žal, pozdaj tudi ne bo več...

Dr. I. Pregelj